

Davlat fiskal siyosatining iqtisodiy muvozanatni ta'minlashdagi roli

Uzoqov Bekzod Bozor o'g'li

e-mail: uzoqovbekzod2002@gmail.com

Hozirgi iqtisodiy rivojlanish jarayonida fiskal siyosat makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda asosiy va eng samarali vositalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Davlatning budjet–soliq siyosati iqtisodiy muvozanatni saqlash, inflyatsiya darajasini nazorat qilish, bandlikni qo'llab-quvvatlash va barqaror iqtisodiy o'sishga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

A. Smit tomonidan ilgari surilgan “ko‘rinmas qo‘l” g‘oyasi bozorning o‘z-o‘zini tartibga solish qobiliyatini asoslagan bo‘lsa-da¹, zamonaviy iqtisodiyotda davlatning faol aralashuvisiz iqtisodiy muvozanatni saqlab qolish imkonsiz. Ayniqsa, iqtisodiy sikllarning keskin o‘zgarishi, global moliyaviy inqirozlar va pandemiyalar sharoitida davlat fiskal siyosati iqtisodiy faollikni rag‘batlantirish va ijtimoiy beqarorlikni kamaytirishda asosiy vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar fiskal siyosatni takomillashtirishga qaratilgan. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi² doirasida budjet xarajatlarini optimallashtirish, soliq yukini kamaytirish va davlat moliyasining shaffofligini ta'minlash orqali iqtisodiy muvozanatni saqlash mexanizmlari mustahkamlanmoqda. Bu esa makroiqtisodiy barqarorlik va uzoq muddatli rivojlanishning asosiy kafolatiga aylanmoqda.

Iqtisodiy muvozanat nazariyasi ilk bor XVIII–XIX asrlarda klassik iqtisodchilar — A. Smit, D. Rikardo, J. Mill, A. Marshall tomonidan shakllantirilgan bo‘lib, ular iqtisodiy tizim o‘z-o‘zidan muvozanatga keladi, degan qarashni ilgari surishgan. Ularning fikricha, “Sey qonuni”ga ko‘ra, har bir ishlab chiqarilgan mahsulot o‘zining talabini yaratadi. Biroq, bu qarashlar real iqtisodiy jarayonlarda yuz beradigan nomutanosibliklarni to‘liq tushuntirib bera olmagan. XX asrda J. M. Keynes o‘zining “Bandlik, foiz va pulning umumiy nazariyasi” asarida klassik yondashuvni tanqid qilib, iqtisodiyot o‘z-o‘zidan muvozanatga kelmaydi, balki davlatning faol fiskal siyosati orqali barqarorlikka erishish mumkinligini asoslab berdi³.

Keynsning fikricha, davlat soliqlarni kamaytirish, budjet xarajatlarini ko‘paytirish va investitsiya dasturlarini kengaytirish orqali yalpi talabni oshiradi, bu

¹ Smith, A. (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London: W. Strahan and T. Cadell.

² “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida // <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>

³ Keynes, J. M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. London: Macmillan.

esa ishlab chiqarish va bandlik darajasining o'sishiga olib keladi. Aksincha, iqtisodiyotda inflyatsion bosim kuchayganda, davlat fiskal siyosatni qisqartiruvchi shaklda olib borishi, ya'ni soliqlarni oshirish va xarajatlarni cheklash orqali talabni pasaytirishi kerak. Shunday qilib, fiskal siyosat iqtisodiy sikllarni muvozanatlashning asosiy instrumenti hisoblanadi.

L. Valras tomonidan yaratilgan umumiy bozor muvozanati modeli esa iqtisodiy tizimdagi barcha bozorlar o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi⁴. Unga ko'ra, bir bozor muvozanatdan chiqsa, bu holat boshqa bozorlar orqali butun iqtisodiy tizimga ta'sir qiladi. Shu bois, davlat fiskal siyosati faqat soliq yoki xarajat darajasida emas, balki butun iqtisodiy tizimni muvozanatlashda kompleks mexanizm sifatida ishlaydi.

Zamonaviy iqtisodchilar (K. McConnell, S. Brue) ham fiskal siyosatning ikki asosiy turini ajratadi: rag'batlantiruvchi (ekspansion) siyosat va cheklovchi (kontraksion) siyosat. Birinchisi iqtisodiy pasayish davrida talabni oshirishga qaratilgan bo'lsa, ikkinchisi inflyatsiyani jilovlash uchun qo'llaniladi. O'zbekiston amaliyotida bu ikki yondashuv muvozanatli tarzda uyg'unlashtirilmoqda: iqtisodiy o'sish sur'atlarini qo'llab-quvvatlash bilan birga, davlat qarzi va budjet defitsitining oshishiga yo'l qo'yilmayapti.

Davlat fiskal siyosati iqtisodiy muvozanatga quyidagi yo'llar bilan ta'sir ko'rsatadi:

1. Byudjet xarajatlari orqali investitsion faollik va bandlikni rag'batlantirish.
2. Soliq siyosati orqali tadbirkorlik muhitini yaxshilash va iqtisodiy faollikni oshirish.
3. Davlat qarzini boshqarish orqali moliyaviy barqarorlikni saqlash.
4. Ijtimoiy dasturlar orqali aholi daromadlari va iste'molini barqarorlashtirish.

Masalan, O'zbekistonning 2023–2025-yillarga mo'ljallangan budjet siyosatida ijtimoiy sohalarga yo'naltirilgan xarajatlar ulushi oshirilgan, bu esa ichki iste'mol talabini qo'llab-quvvatlab, yalpi talab va yalpi taklif o'rtasidagi muvozanatni saqlab turishga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, soliqqa tortish tizimining soddalashtirilishi va elektron fiskal tizimlarning joriy etilishi byudjet daromadlarining shaffofligini ta'minlamoqda.

Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) va Jahon banki ekspertlari ham O'zbekiston fiskal siyosatini makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash yo'lidagi ijobiy tajriba sifatida e'tirof etmoqda. Ularning hisobotlarida qayd etilishicha, byudjet defitsitining pasaytirilishi, davlat qarzining YAIMga nisbatan 40 foizdan oshmasligi mamlakat moliyaviy barqarorligini mustahkamlamoqda⁵.

Makroiqtisodiy muvozanatni saqlash uchun fiskal siyosatning muvaffaqiyati, avvalo, resurslardan oqilona foydalanish, budjet xarajatlarining samaradorligini oshirish va soliqlarni adolatli taqsimlashga bog'liq. Shu jihatdan, fiskal siyosat iqtisodiy jarayonlarni nafaqat muvozanatlashtiradi, balki iqtisodiy o'sishning sifat ko'rsatkichlarini ham yaxshilaydi.

⁴ Walras, L. (1874). *Éléments d'économie politique pure*. Lausanne: Corbaz.

⁵ International monetary fund // www.imf.org

Xulosa qilib aytganda, fiskal siyosat iqtisodiy muvozanatni ta'minlashda davlatning eng muhim instrumentlaridan biridir. U yalpi talab va yalpi taklif o'rtasidagi muvozanatni boshqarish, iqtisodiy sikllarni yumshatish va barqaror o'sishni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, samarali fiskal siyosat nafaqat iqtisodiy barqarorlikni, balki ijtimoiy farovonlikni ham mustahkamlaydi.

Shu bois, davlat fiskal siyosatining ustuvor yo'nalishlari quyidagilarga qaratilishi lozim:

- byudjet mablag'larining maqsadli sarflanishini ta'minlash;
- soliqqa tortish tizimini yanada soddalashtirish va investitsion muhitni yaxshilash;
- fiskal intizomni mustahkamlash va davlat qarzini samarali boshqarish;
- iqtisodiy jarayonlarda shaffoflikni kuchaytirish.

Mazkur chora-tadbirlarning izchil amalga oshirilishi iqtisodiy muvozanatni barqaror ushlab turish, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish hamda "O'zbekiston – 2030" strategiyasida belgilangan barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun zamin yaratadi.